

για την απαγόρευση της βοσκής. 'Ως έχει μόλις ήταν επιτηρητή. (Κώστας Λαζαρίδης, Κουκούλι Ζαχάρου 'Ηπειρού, 1975).

—Στά τησιά Σκιάθου, Σκάπελο, 'Αλόνησο χαράζον με τ' αλλέτι 2-3 αὐλακίες γύρω στο κτήμα, που απαγορεύουν τὸ βόσκημα. Τὸ κτήμα ἔτσι εἶναι «ἀμυδιμένο». Σήμερα ὁ τρόπος αὐτὸς χρησιμοποιεῖται πολὺ σπάνια, γιατί τὰ χωράφια φράζονται. 'Αλλὰ ἐπάχει κι' ὁ ἀγροφύλακας. (Γ. Θωμάς, 1975).

—'Ενας τρόπος γιὰ τὸ ξενολάττη, νὰ δείξει πὸς «ἀμυδιέται» τὸ κτήμα του (τὸ χέρο ἢ ἡ καλάμιά), εἶναι νὰ τὸ ἀργώσει εἰκονικά γιγώ-γίρω, καὶ νὰ χαράξει δυὸ αὐλακίες τόπο. Ρίχνει καὶ δυὸ σπειρά σπόρο. Φυτρώνει αὐτὸ λίγο, κι' ἔτσι τὸ χωράφι θεωρεῖται (αὐτοδικαίως) χάρος ἀπαγορευμένου. (Δημ. Χρ. Σέττας, 'Αγία Ἄννα Εὐβοίας, 1976).

Δὲν ἐξαντλήθηκαν οἱ περιπτώσεις. Δὲν θὰ ἰσχυρίζομαι βέβαια πὸς εἶδα ὅλα τὰ δημοσιευμένα. Διαπίστωση ὅμως ὅτι πολλοὶ ποὺ δημοσίευσαν «ποικινὰ» ἢ «γεωργικὰ» δὲν ἀνέζητησαν ἰδιαίτερα τὸ θέμα, μετὰ τὰ «σημάδια» τῶν βοσκοαπαγορεύσεων. Οἱ πρῶτους ἀπαντήσεις τῶν φίλων ἐρευνητῶν στὸ εἰδικὸ ἐρωτηματολόγιό μου, δείχνουν ὅτι τὰ στοιχεῖα εἶναι πολλὰ καὶ πανελληνία.

Μένει λοιπὸν ἀνοιχτὸς πάντα ὁ χώρος γιὰ μὴν ὀλοκληρωμένη καὶ «μονογραφικὴ» μελέτη τοῦ θέματος, τεκμηριωμένη μάλιστα μετὰ τὸ ἐνδιαφέρον φωτογραφικὸ ὕλικό της. 'Η κάθε ἐρευνα β α δ ι ζ ε ι, μετὰ τὴν παράλληλη συνεργασία καὶ τὴν ἀλλητέλληλη συμπλήρωση. Καὶ τὸ θέμα τῶν βοσκοσημαδιῶν εἶναι ἀπὸ τὰ λαογραφικότερα ἑλληνικά, μέσα στὴν ἀγροτο-κτηνοτροφικὴ οἰκονομία μας, μετὰ τὴν ἐνδιαφέρουσα ἐπίσης κοινωνιολογία καὶ τεχνολογία του.

Σκέφτομαι μάλιστα ἀπὸ κοντὰ καὶ τὸ ἄλλο δίδυμο θέμα, τῆς μελέτης τῶν «σιμάχτρων», ποὺ στήνονται γιὰ νὰ ἐμποδίσουν τὸν ἔθλο ἐχθρὸ τῆς βλάστησης καὶ τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς, τὰ πουλιά. Τὰ ἀγροτικά αὐτὰ «φρόβητρα» ἔχουν τὴν τεχνολογικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἱστορία τους ἀπὸ τὰ ἀρχαία ἑλληνικά χρόνια, καὶ μποροῦν ἐπίσης ν' ἀποτελέσουν τὸ θέμα μίᾶς ὀλοκληρωμένης μονογραφίας, συγκριτικῆς ἰδιαίτερα πρὸς τ' ἄλλα Βαλκάνια, καὶ φωτογραφικὰ τεκμηριωμένης.

Θὰ δεῖξουν καὶ ψυχολογικά οἱ δυὸ αὐτὲς Μελέτες, πόσο ἐπάσχισε ὁ Ἕλληνας ἀγρότης (παρ' ὅλη τὴν καλοκαταθλία του) καὶ τί ἐπένησε, γιὰ νὰ μὴν τοῦ τρῶνε τοὺς κόπους, εἴτε οἱ πλάνητες τῆς γῆς ποιμένες (τί νὰ ἔκαναν κι' αὐτοί;) εἴτε καὶ τὰ προστατευόμενα ἀπὸ τὸ Θεὸ, ἀλλὰ πάντα ἀχόρταγα ἀπετευνὰ τοῦ οὐρανοῦ).

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΣ

ΛΑΟΤΡΑΦΙΑ XXXI / 1976-78

ΤΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ ΚΑΙ Ο ΠΑΡΑΜΥΘΑΣ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ

Τὴν μελέτην αὐτὴν ἀφιερῶναι εἰς τὸν αἰώνμηστον Γεώργ. Μέγαν, ὁ ὁποῖος διέθεσε μέγα μέρος τοῦ βίου του εἰς τὴν μελέτην τοῦ ἑλληνικοῦ παραμυθιοῦ.

Α'. Ὁ ὄρος. Εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τὴν ἑνωϊαν «παραιμύθην» ὑπάρχοντα καὶ ἄλλα διηγήσεις εὐγράμμοι, παραδόσεις καὶ μῦθοι¹. Ἀκόμη καὶ τὰς παροιμίας ὀνομάζον παραμύθια, ἐφ' ὅσων αὐτὰ προέρχονται ἀπὸ μῦθους². Εἰς τὴν Ἠπειρον (μισσελέδες)³ λέγουν τὰς συντόλους καὶ πνευματώδεις κατὰ τὸ πλεῖστον δὲ φαιδρὰς διηγήσεις, τὰς ὁποίας εἰς τὴν Σπερεάν Ἑλλάδα ὀνομάζον «μουραμιτάδες»⁴ καὶ εἰς τὸ Μεσολόγγι («καληϊρες»). Εὐρύτεραν ἑνωϊαν ἔχει ὁ ὄρος «ἀνέκδοτον», ποὺ εἶναι κοινός⁵.

Β'. Τὸ παραμύθι σήμερον καὶ εἰς παλαιότερους χρόνους. Σήμερον τὰ παραμύθια εἰς τὰ περισσότερα μέρη τῆς Ἑλλάδος δὲν ζοῦν πλέον. Κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ οἱ μεγάλοι τὴν ἡλικίαν δὲν εὐχαριστοῦνται, ὅπως παλαιότερον, νὰ διηγῶνται καὶ νὰ τ' ἀκούουν. Εἰς τὰς πόλεις τὸ μυστήριον, τὸ θέατρον, ὁ κινματογράφος καὶ ἡ τηλεψία τ' ἀντικατέστησαν. Εἰς δὲ τὰς κατ' ἴδαν συγκεντρώσεις, κατ' ὄκον ἢ εἰς τὰ καφενεῖα, τὰ χαρτιά εἶναι περισσότερον διασκεδαστικά ἀπὸ τὰς ἀφελεῖς διηγήσεις «τοῦ παλαίου καλοῦ καιροῦ». Ἐπειτα δὲν συμβιβάζονται μετὰ τὴν διανοητικότητα τοῦ σημερινοῦ κόσμου. Ἀνήκουν

1. Σ τ ἰ λ π. Π. Κ υ ρ ι α κ ἰ δ ο υ, Ἑλληνικὴ Λαογραφία, μέρ. Α', ἐκδ. 2α, ἐν Ἐθηναις, 1965, σ. 267. «Μυθολογία» ἀντὶ τοῦ διηγοῦμαι ἐλέγετο ἐν Φιλιππουπόλει, «μέγροτα μῦθος» λέγουν οἱ Ἠπειρώται ἀντὶ τοῦ «παράδοξον μὸφ φαίνεται». Καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινὸς χρόνους «μῦθος» ἐλέγετο καὶ ἡ «παροιμία». Ν. Γ. Π ο λ ἰ τ ο υ, Παροιμιαί, τόμ. Α', ἐν Ἀθῆναις, 1899, σ. ια'. Βλ. καὶ Δ η μ. Σ. Λ ο υ κ ἄ τ ο υ, Νεοελληνικαὶ Παροιμιόμυθοι, Ἐθ. 1972, σ. λβ'-λστ'.

2. «Ὁ λαὸς τὰ παραμύθια πώχ' ἰδράκ' καὶ μάσις καὶ μάσις καὶ πᾶλα ποὺ λὲν γιὰ κλέφτες, γιὰ παπαδιὰς καὶ γιὰ ξεώτες, ὅλα αὐτὰ τὰ ὀνομάζει παραμύθια» διὰ τὰ μικρότερα ὅπου ἔχουν χαρακτῆρα διδακτικὸν ἔχει καὶ ὄνομα «παροιμία» καὶ «μῦθος». Διὰ δὲ τὰς παροιμίας, ὅπως ἡμεῖς ἐνωοῦμεν δὲν εἶναι ὄνομα τόσον σνήρες: περὶ αὐτῶν προκειμένου λέγουν μᾶλλον «αὐτὸς εἶναι λόγος παλαιός'». Ἐ δ. Ἐ θ. Α δ α μ α ν τ ἰ ο υ, Γρηναϊκά. Δελτ. τῆς Ἱστορ. καὶ Ἐθνολογ. Ἐταιρ. τῆς Ἑλλάδος, τόμ. Ε', ἐν Ἀθῆναις, 1896/1900, σ. 291.

3. μισσελέδες: λ. τουρκικῆς σημαίνουσα λαοτὴν διήγησιν.

4. Βλ. «90 μουραμιτάδες ἦτοι χαζομάρες καὶ ἐξυπνάδες Γέρω-Κούτρα», Ἀθῆναι, 1899. Ἡ τουρκοκρατικὴ λ. μουραμιτά σημαίνει τετράκτινον ποῖμα καὶ ὡς μετοχὴ τοῦ παθητ. ὄφρ. σημαίνει παιδευομένης. Πιθανῶς αἱ διάφοροι λαϊκὰ διηγήσεις ἔλαβον τὸ ὄνομα «μουραμιτάδες» διὰ τὸ διδακτικὸν (παιδαγωγικόν) των περιεχόμενον. Βλ. Ν. Ἐ λ ε υ θ ε ρ τ ἰ δ ο υ, Ἀεξικὸν Τουρκοελληνικῶν, Κωνσταντινουπόλις, 1898, σ. 362.

5. Ἐ θ. Α δ α μ α ν τ ἰ ο υ, Μισσελέδες, Λαογραφία, τόμ. Α', ἐν Ἀθῆναις, 1909/10, σ. 331-333. Ἐ θ. Χ. Μ α μ μ ο π ο ὑ λ ο υ, Ἠπειρος, Ἀθῆναι, 1964, σ. 1.

εις άλλον κόσμο παλαιόν, ό όποιος παρήλθεν άνεπισπρεπεί¹. Άλλά και εκεί, όπου άκόμη ζή τώ παραμύθι, τούτο άνήκει πλέον κατά τώ πλείστον εις τās ήλιωμένες γυναίκα², πού στανίως σήμερον εφίσκουν καιρόν και όρεξιν, διά τώ διηγθού³. Αί «πολιτισμέναι» γραίαι τών πόλεων δέν ήξεύρουσιν παραμύθια⁴. Καί εις τώ χωρία τώ παραμύθι όσημέραι έκτοπίζεσται⁵, όπως και τώ δημοτικό τραγούδι.

Εις τήν έκπόσιν τού παραμυθιού συνετέλεσαν αί ραγδαία μεταβολαι τών όρων τής ζωής. Όπου δέν γίνονται πλέον (σπεροκαθίσματα), «βεγγήρες» και (νυχτήρια), πούσιν να λέγωνται παραμύθια. Άλλά και άν γίνονται, τήν λαϊκήν διήγησιν άντικαθιστούν αί έκπομπαι τών ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών συσκευών, τά τραγούδια και οι χοροί τών άστρικών κέντρων.

Εις χρόνος παλαιότερους και μάλιστα πρό τού 1900 παραμύθια έλέγοντο, μετά μεγάλης δέ προσοχής ήκουοντο από μικρούς και μεγάλους τώσον εις τά χωρία, όσον και εις λαϊκάς άκόμη συνουκίας τών πόλεων. Τās καλύτερας πληροφορίας διά τήν ζωήν τού παραμυθιού και τούς παραμυθίδες έν Τήνω κατά τά τέλη τού 19ου αι. ήρχομεν από τών δειμνιστων διδάσκαλόν μου 'Αδαμάντιον 'Αδαμαντιού⁶, ότε ούτος ήτο σχολάρχης εις αύτήν τήν νήσον όπου και συνέλεξε 350 παραμύθια⁷. Άξιολόγους πληροφορίας επί τού θέματος έδημοσίευσαν κατόπιν ό Μιχ. Γ. Μιχαηλίδης Νουάρης διά τήν Κάρπαθον⁸, ή 'Επιτική Σταμούλη-Σαραντή διά τήν Θράκη⁹ και ό 'Ελευθέριος Ζιαζιόπουλος διά τά χωρία τών 'Αγιάρων¹⁰. Άξιοσημείωτοι είναι επίσης αί παρατηρήσεις τών Δημ. Σ. Λουκάτου («Νεοελληνικά Λαογραφικά Κείμενα», 'Αθ. 1957, σ. ιε'-κα') και Μ. Γ. Μεραλιή («Τά Παραμύθια μας», 'Αθ. 1973, σ. 16-18 και 64).

1. Τώ φαινόμενον είναι ήδη παλαιότερον. Βλ. Στίλ π. Π. Κυριακίδου, Αί γυναίκες εις τήν Λαογραφίαν, έν 'Αθήναις, [1921], σ. 106.

2. Βλ. Μαριέττας 'Επτανησίαις, 'Η γυναικά στή Ζακωνικήν λαογραφία, Νεοελληνικά Γράμματα, 'Αθήνα, 14 Αυγούστου 1937.

3. Μιχ. Γ. Μιχαηλίδου Νουάρου, Λαογραφικά Σύμμεικτα Κερπάθου, τόμ. Α', 'Αθήνα, 1932, σ. 267.

4. Στίλ π. Π. Κυριακίδου, έθ' άν., σ. 107.

5. Στίλ π. Π. Κυριακίδου, έθ' άν., σ. 107-108.

6. 'Αδ. 'Αδαμαντιού, έθ' άν., σ. 278-288.

7. Γ. Α. Μέγας, Ξυστηριακή Λαογραφία. Σημειώσεις (διά τούς φοιτητάς), 'Αθήνα, [1961], σ. 46. Σημειώτεον ότι, ύποδείξει τού καθηγητού Γ. Μέγα, έκαμα περιλήψεις τών 350 τούτων παραμυθίων, τās όποιάς κατέθεσα εις τώ Κέντρον 'Ερευνής τής 'Ελληνικής Λαογραφίας (Λαογραφικόν 'Αρχείον) τής 'Ακαδημίας 'Αθηνών.

8. Μιχ. Γ. Μιχαηλίδου Νουάρου, Λαογραφικά Σύμμεικτα Κερπάθου, έθ' άν., σ. 266-267.

9. 'Ελληνικής Σταμούλης - Σαραντῆ, Από τά παραμύθια τής Θράκης, Θρακικά, τόμ. 15, 'Αθήνα, 1941, σ. 332-334.

10. 'Ελευθερίου Ζιαζιόπουλου, Παραμύθια και παραμυθίδες στ' 'Αγιάρον τής Θεσσαλίας, Λαογραφία, τόμ. ΙΙ', έν Θεσσαλονίκη, 1950/51, σ. 348-350.

Γ'. Χρόνος και τόπος διηγήσεως. Τού παραμυθιού ή διήγησις έγίνετο και γίνεται συνήθως κατά τόν χειμώνα. 'Εν Τήνω «με τώ φαναράκι τους, γραφέι ό 'Αδ. 'Αδαμαντιού, πηγαίνουσι ύλοι στό "στεροκάθισμα", ώς όνομάζουσι τās έσπερίδας των, και εκεί προσκαλουσιν τού χωριού τόν παραμυθί και με θρησκευτικήν προσοχήν άκροώνται τού παραμυθιού. Εκεί ληρμονούσιν τήν φτώχειαν των, ληρμονούσιν τώ κρυό και τήν γύμνιαν των, συσσωρευμένοσι ύλοι πλησίον άλλήλων και αί μητέρες σφίγγουσαι τά μικρά εις τήν άγκαλιά των... 'Η συνάθροισις γίνεται εις τινα οικίαν ή εις τόν φούρνον τού χωριού... Εις τόν φούρνον γίνεσται συνάθροισις γυναικών μάλιστα και διά τήν θερμότητα, άφού παντελώς τά μέσα τής θερμάνσεως έλλείπουσι από τούς άνθρώπους τού χωριού, πτωχολόγους όντας. Συνάθροίζονται δέ και εις τώ σπίτι μιας πολλαι γυναικες και άναμεταξύ των λέγουσι παραμύθια: μία δέ με έπαι: "Πρότερο' μαζευόμαστε σ' ένους ζωγράφ' σπίτι πού 'χε μαθητές: έβθαναν ένα και διάβαζε Χαλιμά κ' οι άλλ' άκούσαν" και μαζεύοντουσαν κεί γυναικες και γριές". 'Ετερος τόπος όπου λέγονται τά παραμύθια (εξείνη ή θάλασσα: εκεί λέγονται μακρά και ώραία παραμύθια, άλλα και τινα πολύ άνήθικα. Πολλάκις οι τρατάρηδες άφ' έσπέρας έτοιμάζονται ή και τά μεσάνυχτα και πηγαίνουσι ν' άράξουν εις άκτήν έρημιον. Διά να ρίξουν τά δίκτυα και εκεί, είτε έν τή τράτα είτε έξερχόμενοι εις τήν παραλίαν και άνάπτοντες πυρ ύπό τώ τρεμοσβήνον φώς τής ντόλτσας (ναυτικού φαναριού), λέγουσι τά παραμύθια των. Τās δέ μακράς νύκτας, όπου περνούσιν εις τώ πέλαιγος μέσα εις τά κάτσια και καρβία μαζεύονται ύλοι στήν πλώρ κ' εκεί λέγουσι, κάμνοντες και άγώνιας ποίος θά εήτη τώ άρχαιότερον παραμύθι. Οι τράτες ένότε κινούσιν διά τώ ψάρευμα τά έξημερώματα: τότε οι τρατάρηδες, όπως και καθ' έκάστην οι άλλοι ψαράδες και καθ' ύλοι οι έργατικοί, από τās 2 τής πρωίας έγειρόμενοι, πηγαίνουσι εις τόν κafenέν και πίνοντες τόν χειμώνα φασκόμηλο ή και στροφλιά (ρακλή) άναθέτουσιν εις ένα έξ αύτών τήν διήγησιν παραμυθιού, έως όπου έξημερώσῃ και τραπεζή έκαστος επί τά έργα του. 'Άλλος τόπος διηγήσεως παραμυθίων είναι τά παγκραδέκια, όπου εις τά νυχτέρια οι έργαζόμενοι έχουν άνακούφισιν τής έργασίας των τά παραμυθια².

Ό αυτός 'Αδ. 'Αδαμαντιού λέγει: «Από τώ έν μέρος τώ μήκος τών νυκτών τού χειμώνας, από τώ άλλο τώ ψύχος τού χειμώνας τούς άναγκαζει να συνέρχονται εις όμίλους, όπου έκαστος λέγει τώ παραμύθι του ή ύλοι μαζί άκροώνται ένός λέγοντας. Καί δι' δι' άνθρώπων, όπου θέλουσιν να έπουν ότι γνωρίζει παραμύθια πολλά, λέγουσιν "αυτός ξερ' τού σαραντάμερου τά παραμύθια", επειδή ή έποχή εκείνη είναι ή καλύτερη διά τήν διήγησιν παραμυθίων³. Κάποτε όμως

1. 'Αδ. 'Αδαμαντιού, έθ' άν., σ. 279-280, 283.

2. 'Αδ. 'Αδαμαντιού, έθ' άν., σ. 280-281, 283. Διά τούτο «τά περισσότερα και καλύτερα παραμύθια τά ήξεύρουσιν οι γυναικίδες (νυκτες), οι παπουτοσίδες, οι φουρνάρδες και φουρνάρσες». Αύτ'όθι, σ. 281.

3. 'Αδ. 'Αδαμαντιού, έθ' άν., σ. 278, 281.

και τὸ καλοκαίρι (εἰς τὴν ζέστην τοῦ μεσημεριοῦ κáθηνται εἰς ἀποσικιάδα τινὰ οἱ γέροι τοῦ χωριοῦ καὶ λέγουν πολλὰ παλαιά¹).

Ἐν Καρπάθῳ τῆς Δωδεκανήσου ἠκουάται τὸν δὲν ὑπῆρχον, ὡς σήμερον, καθήμερηνὸς ἀνοικτὰ καφενεῖα, διὰ τὴν συναθροίζονται οἱ χωρικοὶ καὶ νὰ παίζου χαρτιά ἢ νὰ συζητοῦν πολιτικά, ἐμαζεύοντο τὸν χειμῶνα οἱ ἀνθρώποι, ἄντρες καὶ γυναῖκες, εἰς τὰ γειτονικά σπίτια κατὰ συνουσίαν ἢ πᾶνω στὰ δώματα² τὸ καλοκαίρι καὶ ἔλεγαν παραμύθια, ἱστορίες, ἀνιμήματα κττ.»³.

Εἰς τὴν Θράκην τὰ παραμύθια ἔλεγαν ἰδίως τὸν χειμῶνα ἀπὸ νόχτα στὰ σπίτια, στὶς βεγγερες, στὸ νοχτέρεμα⁴, στὴν ἀργατεία⁵. Στὰ καφενεῖα ἦσαν ἄντρες, ποὺ στὶς ἀτέλειωτες νόχτες τοῦ χειμῶνα ἔλεγαν παραμύθια, ποὺ πολλὰς φορὲς τελείωνε τὸ ἄλλο βράδυ. Οἱ μυλωνάδες ἤξεραν καλὰ παραμύθια. Τὸν χειμῶνα ποὺ πῆγαιναν οἱ χωριανοὶ ν' ἀλέσουν τὸ στάφι στὸ νερόμυλο καὶ φύλαγαν νὰ ἔλθῃ ἢ σερὰ τους, οἱ μυλωνάδες ἀφηγούντανε τὰ παραμύθια, ἔβαζαν κανένα κουτσοπουρο στὴν γωνιά, ἔψηναν τὴ μυλωνόπιττα στὴ φωτιά καὶ ἄλλο γύρω ἄκουαν τὸ παραμύθι. . . . Οἱ τσομπάνηδες καὶ οἱ ἄλλοι βοσκοὶ τὰ ἔλεγαν στὰ καλύβια τους, ποὺ εἶχανε τὰ πρόβατα καὶ τ' ἀγελάδια τὸν χειμῶνα. Ἐκεῖ μαζεύονταν τὰ βράδια καὶ οἱ καρβουνεραῖοι, ἀναφταν μεγάλη φωτιά, ἔψηναν τὰ κουλῆκια (εἶδος πίττας) καὶ λέγανε τὰ παραμύθια⁶.

Εἰς τὰ Ἄγραφα ἀκόμη καὶ σήμερον «συνηθίζονται ὅλες τὶς ἐποχὰς περισσότερο ὅμως τὸ φθινόπωρο καὶ τὸ χειμῶνα. Τὸ καλοκαίρι περιορίζονται μονάχα στὸς ἄντρες ἐκείνους, ποὺ πηγαίνουν τὰ ζῶα στὴ βοσκή τῆ νόχτα. Ἐκεῖ μαζεύονται οἱ ἄντρες ὅλοι, ὀρίζουνε δύο, ποὺ θὰ φυλάξουνε τὰ ζῶα, καὶ οἱ ἄλλοι ἀρχίζουν τὰ παραμύθια. Τὰ παραμύθια αὐτὰ δὲν εἶναι πάντοτε σεμνὰ, γιὰτὶ λέγονται ἀνάμεσα σὲ ἄντρες μόνο καὶ ἔχουν σκοπὸ νὰ προκαλέσουν τὰ γέλια καὶ νὰ διασκεδάσουν τοὺς ἀπροσκέτους. Λέγονται ὅμως καὶ μεγάλα σοβαρὰ παραμύθια, ποὺ κρατοῦν διὰ καὶ τρεῖς βραδιὰς. Ἡ καθ' αὐτὸ ὅμως ἐποχὴ τῶν παραμυθίων ἀρχίζει τὸ φθινόπωρο. Μὲ τὸ μεγάλωμα τῆς νόχτας ἀρχίζουν στὰ χωριά τὰ

1. Ἄδ. Ἄδ α μ α ν τ ῖ ο υ, ἐνθ' ἄν., σ. 281. Διὰ τῆς λ. «παλαιὰ» νοοῦνται παραμύθια, εὐτράπελοι λαϊκὰ διηγήσεις κ.ά. Ἀπόθ, σ. 282.

2. παρόμοιες τῶν σπιτιῶν.

3. Μιχ. Γ. Μιχαηλίδου Νουάρου, ἐνθ' ἄν., σ. 267.

4. Ἐπίτη καὶ Πέμπτη δὲ νοχτέρεσαν, ταχύνεσαν, σηκώνονταν πολλὴ πρωὶ Πετάρη καὶ Παρασκευὴ καὶ ἐργάζονταν». Ἐλπινίκτης Στ α μ ο ὑ λ η - Σ α ρ α ν τ ῆ, ἐνθ' ἄν., σ. 333-334.

5. «Ὅταν ἡ νοικοκυρὰ εἶχε δουλειά, ποὺ χρειαζόνταν πολλὰ χέρια, ὅπως νὰ λαναρίστῃ μαλλιά, νὰ τρίψῃ κοκκινάρα (καλαμπόκι) ἢ ἄλλη παρόμοια ἐργασία, φώναζε τὶς φιληνάδες τῆς καὶ τὶς γειτόνισσες γιὰ νὰ τὴν βοηθήσουν, τὶς φίλες καὶ ὕστερα κάθονταν στὸ νοχτέρεμα. Γιὰ νὰ περνῆ ἢ ὥρα ἔλεγαν παραμύθια, ἔψηναν στὸ μαγκάλι πότε ροβίθια ἢ κοουκαλά, κάστανια ἢ κοκκινάρες, ἔκοφταν καὶ κανένα κωδῶνι ἢ ρόδι». Ἐλπινίκτης - Στ α μ ο ὑ λ η - Σ α ρ α ν τ ῆ, ἐνθ' ἄν., σ. 333.

6. Ἐλπινίκτης Στ α μ ο ὑ λ η - Σ α ρ α ν τ ῆ, ἐνθ' ἄν., σ. 333-334.

Τὸ παραμύθι καὶ ὁ παραμυθῆς ἐν Ἑλλάδι

νοχτέρια. Σ' αὐτὰ παίρνουν μέρος ὅλοι, μικροὶ καὶ μεγάλοι, ἄντρες καὶ γυναῖκες. Οἱ γυναῖκες γνέθουν, κεντοῦν ἢ πλέκουν. Οἱ ἄντρες κάθονται, κεντοῦν ἀγκλίτσες ἢ ρόκες, στρίβουν τὸν κωνὸ τους καὶ εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ λὲν τὰ περισοτέρα παραμύθια. Τὰ νοχτέρια αὐτὰ γίνονται διαδοχικὰ στὰ διάφορα νὰ ποῦμε ἀρχαντόσπια τοῦ χωριοῦ¹.

Καὶ ἐν Κρήτῃ (οἱ χειμωνιάτικες βραδιὰς μαζεύουν τὶς γυναῖκες καὶ τὰ κορίτσια τοῦ χωριοῦ γύρω στὸ τζάκι. . . . Τότε γιὰ νὰ μὴ νυστάξουν λέγουν ἀινιγήματα, καθαρὸγλωσσῖδια καὶ παραμύθια)². Ἐν Ἠπιείρῳ «στὶς μακρὰς χειμωνιάτικες ὄρες, ποὺ ξεφυλλίζουσι οἱ χωρικοὶ τὸ καλαμπόκι, μισελέδες λένε. Χειμῶνα στὴν παραστία, ποὺ ξεφυλλίζουσι τὸ ροβίθι, μισελέδες λένε. Στῆς ἐκκλησίας τὸ χαιγάτι, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀπόλυσι τῆς λειτουργίας, ὅταν τὸ παγοῦρι τοῦ ρακιοῦ φέρνει γύρω ἀπὸ στῆμα σὲ στῆμα τοὺς λαμπρορορεμένους χωριανοὺς καὶ ἐνῶ μασουλάει τὰ κόλλυβα τοῦ μνημοσύνου, πάλι μισελέδες λένε. Στὸ μύλο, ποὺ περιμένουν ν' ἀλέσουν τὰ γεννήματα, στὸ μεσοχώρι τὸ γλυκὸ ἀνοιξιὰτικο βραδυνὸν τριγύρω-γύρω καθισμένοι στὰ πεζούλια οἱ γερῶντοι, στοῦ νεκροῦ τὸ ξενοχτίσμα, στὰ πογκανίκια καὶ στὰ ἐπιστρόφια τοῦ γάμου οἱ συμπεθέροι μισελέδες λένε»³.

Δ'. Ὁ παραμυθῆς. Ὁ γνωρίζων καὶ διηγούμενος τὸ παραμύθι λέγεται «παραμυθῆς» ἢ δὲ γυναῖκα «παραμυθού». Συνήθως ἄνδρες εἶναι οἱ παραμυθῆδες, διότι γυναῖκες σπανίως τολμοῦν νὰ διηγηθοῦν παραμύθια εἰς μεγάλο καὶ ἐπίσημον ἀφοραστῆριον. Μόνον εἰς τὰ μικρὰ παιδιὰ ὡς μητέρες καὶ γιαιγῆς διηγούνται σύντομα παραμύθια ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν. Ὅταν ἤμαξεν ἡ διήγησις παραμυθίων (πρὸ τοῦ 1900) πάρα πολλοὶ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ ἐγνώριζον ἄλλος πολλὰ ἄλλος ὀλίγα ἐξ αὐτῶν.

Ὁ παραμυθῆς ἢ ἡ παραμυθού εἶναι πρόσωπα γνωστὰ καὶ ἀκουστὰ οὐ μόνον εἰς τὴν μικρὰν κοινωνίαν τοῦ χωριοῦ των, ἀλλὰ κάποτε καὶ πέρα τούτου⁴. Καὶ δὲν εἶναι μόνον γνωστοὶ ἀλλὰ καὶ ἐν τιμῇ. Ἐν Τήνῳ οἱ ἴδιοι μὲ ὑπερφάνεαν ἔλεγον εἰς τὸν Ἄδ. Ἄδ α μ α ν τ ῖ ο υ πόσον περιζήτητοι εἶναι, εἰς δ' ἐξ αὐτῶν: «ἐμένα ὁ τάδες (πρὸυχοντας) ἀν καὶ ἦτανε γραμματισμένος ἔστελνε μὲ τὸ φανάρια καὶ μ' ἐφώναζε καὶ τῶλεγα παραμύθια. . . Ἐστελνε μὲ τὸ φανάρια καὶ μ' ἐφώναζε, ἦτο καὶ τοῦτο ἐνδείξεις τιμῆς· διότι σημειωτέον ὅτι ἐν Τήνῳ καὶ εἰς τὴν πόλιν καὶ εἰς τὰ χωρία τὰς νύκτας τοῦ χειμῶνος διὰ τὸ σκότος τὸ πολὺ

1. Ἐλευθ. Ζιτσιποπούλου, ἐνθ' ἄν., σ. 349.

2. Εἰρήνης Παπαδάκη, Λόγια τοῦ Στειακοῦ λαοῦ, Ἀθήναι, 1938, σ. 146-147.

3. Ἄλ. Χ. Μαμουπούλου, ἐνθ' ἄν., σ. 1.

4. Ἄδ. Ἄδ α μ α ν τ ῖ ο υ, ἐνθ' ἄν., σ. 278-279. «Ἦν μεγαλύτεραν φήμην ἔχει ὁ παραμυθῆς, ὁ ὁποῖος ἤμπορεῖ νὰ εἴτῃ τὸ μεγαλύτερον παραμύθι, ποὺ νὰ κρατήσῃ μιὰ καὶ δύο βραδιὰς». Στίλπ. Π. Κορυακίδου, Αἱ γυναῖκες εἰς τὴν Λαογραφίαν, ἐνθ' ἄν., σ. 98.

οι άνθρωποι μεταβαίνουν εις τὰ μέρη τῆς συναβρίσεως με φαναράκια, ποὺ ποτὲ δὲν λείπουν¹. Καὶ ἐν Καρπιάθῳ οἱ παραμυθῶδες ἐπρωσκαιολογῶντο ἰδιαιτέρως εἰς τὴν παρείαν καὶ ἤσαν ἀπαραίτητοι στυλοὶ τῆς συναναστροφῆς. Κάποτε ἐγίνοντο καὶ ἀγῶνες παραμυθῶδων — ἐὰν ὑπῆρχον περισσότεροι εἰς τὴν ἴδιαν γειτονίαν — ποῖος δηλαδὴ θὰ κατέρβηκεν ἐν ἑπὶ τὸ καλύτερον εἰς πλοκήν καὶ ἐπεισόδια παραμυθῆ, καθὼς καὶ εἰς διάρκειαν δύο ἢ περισσοτέρων νυκτῶν². Σειβαφῶν ἔχουν ἀκόμη καὶ ἀναμεταξύ των. Ἐνας παραμυθῶδες εἰς χωρίον τῶν Ἰαγράφων με δευτερεύουσαν κάπως ἀξίαν (ἔλεγε σὲ μιὰ ομάδα ἕνα παραμυθῆ, ὅταν μῆτρας μέσσω ἕνας ἄλλος φημισμένος. Τότε ὁ κατώτερος ἄφησε στή μέση τὸ παραμυθῆ του καὶ παρεχώρησε τὴ θέση τὸν ἄλλον λέγοντας: “ὅταν ὑπάρχη ὁ δεσπότης, ὁ παπᾶς δὲν εὐλογαί”). Οἱ παραμυθῶδες δὲν ξεγνοῦν ἐπίσης πὼς ἔχουν κάτι τὸ ξεχωριστὸ ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ δὲν παύουν νὰ ζητοῦν εὐκαιρίας νὰ ἐπιδείξουν τὰς γνώσεις των. «Γνωρίζω παραμυθῆ, γράφει ὁ Ἐ. Ζιαζιόπουλος, ποὺ ζητοῦσε ἐπίμονα νὰ συναναστροφῆ με κάποιον βουλευτῆ, ἀπλῶς καὶ μόνο γὰρ νὰ τοῦ ἐπιδείξῃ τὰ ὠραία παραμυθῆ του καὶ νὰ ἀποκτήσῃ ἕτσι τὴ φιλία του. Ἄλλος πάλι καυχόταν κ’ ἔλεγε “ὁ καινούργιος δάσκαλος τοῦ χωριοῦ μας οὐτε στὰ ψλάσιμο οὔτε στὰ παραμυθῆ με φτάνει”. Κ’ ἔβγαζε τὸ συμπέρασμα: “ἂν ἤξερα καὶ γράμματα, δὲ θὰ μ’ ἔφτανε κανένας”. Κ’ ἕνας ἄλλος ἀίσθανάταν τὴν ἀνάγκη νὰ λήθῃ τὰ παραμυθῆ του, ὥστε, ὅπου κι ἂν βρισκόταν, ἀνάμεσα σὲ γνωστούς κι ἀγνωστούς, ἀπρόσκλητος τις περισσότερες φορές, ἔφριζε νὰ τὰ λήθῃ. Ἦταν χωροφύλακας κ’ ἦρθε κάποτε στὸ χωριό μας γὰρ ὑπηρεσία. Τὴν περισσότερη νύχτα στὸ σπίτι ἔλεγε, ὅλο ἔλεγε τὰ θαυμάσια παραμυθῆ του καὶ οἱ διψασμένοι χωρικοὶ τ’ ἀκούγαν μὲ ἀνοιχτὸ τὸ στόμα. Καὶ τέτοια ἐντύπωση ἔκανε, ὥστε καὶ σήμερα ἀκόμη, ὅταν θέλουν νὰ παινέθουν κανένα παραμυθῆ, λένε: “αὐτὸς εἶναι σὰν τὸ Στέργιο, τὸ χωροφύλακα”³.

Ἀπὸ ἐπιανελημμένης ἐπιτοπίου λαογραφικῆς ἐρεῦνας μου εἰς Ἡπειρον καὶ Μακεδονίαν διεπίστωσα ὅτι οἱ ἀφηγηταὶ παραμυθῶν, ἄνδρες ἢ γυναῖκες, γνωρίζουν καὶ παλαιὰ πολὺστιγα δημοτικὰ τραγούδια καὶ ἄλλα μνημεῖα τοῦ προφορικοῦ λόγου καλύτερον ἄλλων πληροφορητῶν. Εἰς ἐξ αὐτῶν, φούρναρης τὸ ἐπάγγελμα, εἰς τὸ Τραπεζοῦλον τοῦ Ζαγορίου εὐρίσκειτο μαζί μου, ὅταν κατέγραφα ἐν μακροσκελεῶς παραμυθῆ ἀπὸ μίαν γρατίαν. Τὸν ἠρώτησα ἂν τὸ ἐγνώριζε. Μοῦ ἀπάντησεν ὅχι, ἀλλὰ με μίαν φοράν ποὺ τὸ ἤκουσε μοῦ εἶπεν ὅτι ἦτο εἰς θέσιν νὰ τὸ διηγῆθῃ καὶ αὐτὸς ἀμέσως χωρὶς καμμίαν παράλειψιν. Τότε ἐνεθυμήθην τὰ ὑπὸ τοῦ Ἄδ. Ἀδαμαντίου γραφόμενα: «Καὶ παῖδια μικρὰ μίαν φοράν ν’ ἀκούσουν ἀμέσως τὸ ἀρπάζουν τὸ παραμυθῆ καὶ μετὰρταῖ ἀμελέστατοι,

1. Ἄδ. Ἀδαμαντίου, ἐνθ’ ἄν., σ. 279.

2. Μιχ. Γ. Μιχαηλίδου Νουάφρου, ἐνθ’ ἄν., σ. 267.

3. Ἐλ. Ζιαζιόπουλου, ἐνθ’ ἄν., σ. 349-350.

τὸ παραμυθῆ καὶ ὁ παραμυθῶδες ἐν Ἑλλάδι.

ὅπου εἰς τὴν κεφαλὴν των δὲν ἤμπορεῖ τὸ ἐλάχι στον νὰ κρατηθῇ, τὸ παραμυθῆ ἀμέσως θὰ τὸ μάθουν¹.

Εἰς ἄλλο χωρίον τῆς Ἡπείρου, εἰς τὸν Αὐλότοπον τοῦ ἱστορικοῦ Σουλίου, πλὴν τῶν ἀσμάτων, κατέγραψα καὶ περὶ τὰ 30 παραμυθῆ ἀπὸ στόματος τῆς 70 ἡτῆδος Χρύσως Τάση Πήλιου καὶ τοῦ ἐγγόνου τῆς. Ἡ ἐν λόγῳ γραία ἔμαθε πλήθος παραμυθῶν ἀπὸ τὸν πατέρα τῆς, φημισμένον παραμυθῶν τῆς περιοχῆς, αὐτὴ δὲ με τὴν σεφάν την τὰ μεταδίδει τώρα εἰς τὸν ἐγγόνον τῆς, ὅστις ἔχει τὸ χάρισμα τῆς τερπνῆς διηγήσεως. Τοῦτο εἶναι εὐχάριστον, διότι ἡ παράδοσις ἐν τῇ οἰκογενεῖα χωρεῖ φυσικότερον ἀπὸ πάππου ἢ μάλιστα πρὸς ἐγγονον, παρὰ ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱόν. Τοιουτοτρόπως δὲ δυνάμεθα νὰ ὑπολογίσωμεν, ὡς ὑποστηρίζει ὁ K. Rankke, πόσες φορές ἕνα παραμυθῆ, ἐν τῷ αὐτῷ ἄλλοιούχῳ παραδόσεως ἤλλαξε τὸν φορέα του, διὰ τὸ ἀναχθῆ μέχρι τοῦ μεσαίωου. Εἶναι ἐκπληκτικὸν πράγματι πόσον ἐγγὺς πρὸς τὰς πηγὰς εὐρισκόμεθα ἐνίοτε καὶ τώρα ἀκόμη².

Εἰς τὴν Κοζάνην εὑρον τὸ 1955 δύο ἀξιολόγους παραμυθῶδες, τὸν Δημ. Κουντουράν, ἐτῶν 77, ἀγράμματον, καὶ τὸν χαλκωματῶν Παγκαλιώταν, ἐτῶν 78. Εἰς δὲ τὸν Αὐγερινὸν Κοζάνης τὸν Χρ. Τσέκαρη, ἐτῶν 77³, καὶ τὸν Στέργιον Δόλικαν, ἐτῶν 56.

Ἐν Κάλυφ Λευκωσίας Κύπρου ὁ Δημήτριος Πετρόπουλος συνήνησε τὸ 1953 τὸν παραμυθῶν Πέτρον Σαζαῖον, 79 τότε χρόνων, ἐργάτην, με ὀλίγας γραμματικὰς γνώσεις. Οὗτος, γράφει ὁ Δημ. Πετρόπουλος, «διηγῆται μακρότατα παραμυθῆ. Μπορεῖ, λέγει, νὰ τὸ εἴπῃ τὸ παραμυθῆ σὲ μισὴν — μιὰ ὥρα, μπορεῖ νὰ τὸ μακρύνῃ 3-4 ὥρες. Ὅταν ἀρχίζει νὰ διηγῆται τὸ παραμυθῆ, ἐνθουσιάζεται σιγὰ σιγὰ καὶ τοῦ δίνει ἀνάλογο μακρῶς⁴.

Εἰς τὸν Τρόπος διηγῆσεως, τεχνιστοπία. Τὰ παραμυθῆα προϋποθέτουν ἐνθουσιάζον ἐνέφευγον καὶ ἰδιαιτέρην ἰδιουσίαν εἰς τὴν ἀφηγηματικὴν τέχνην⁵. Εἰς τὰ Ἄγραφα «ὁ παραμυθῶς κάθεται σ’ ἕνα κάθισμα πρὸ ψηλοῦ ἢ ἀκουμπᾶ στὸν τοῖχο καὶ προσπαθεῖ νὰ παρουσιάσῃ ὅσο περισσότερο μπορεῖ ζωντανὰ τὰ πράγματα⁶. Οὗτος πολλὰκις χειρονομεῖ καὶ διὰ τοῦ σχήματος τοῦ προσώπου καὶ τοῦ τόνου τῆς φωνῆς ἐκφράζει θαυμασμὸν ἢ ἀπαρέσκευαν⁷, ἀκόμη

1. Ἄδ. Ἀδαμαντίου, ἐνθ’ ἄν., σ. 278.

2. Βλ. Γ. Ἀ. Μιχαηλίδου, ἐν Λαογραφίᾳ, τόμ. ΙΖ’, ἐν Ἀθήναις, 1957/58, σ. 332.

3. Εἰς τὸν Χρ. Τσέκαρη φεβηται ἡ μακεδονικὴ παραλλαγή τοῦ παραμυθῆ τῆς πρὸς τὴν Ἰύλην ὀδοπορίας (ΑαΠη 460 Β), ἥτις κατεγράφη ὑπ’ ἐμοῦ τὸ 1955 καὶ ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Γ. Ἀ. Μάγα ἐν τῇ Ἐπιστ. Ἐπετ. τῆς Φιλολογ. Σχολῆς τοῦ Παν/μοῦ Ἀθηνῶν τοῦ ἔτους 1955-1956, σ. 528-530.

4. Κέντρον Ἑρεῶν τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, ἀρ. χ/φ. 1896 Β’, σ. 1-2 (Δ η μ. Π ε τ ρ ο π ο ὑ λ ο υ, Συλλογὴ ἐκ Κάμπου Λευκωσίας Κύπρου, 1953).

5. Σ τ ῖ λ π. Π. Κυριακίδου, Ἑλληνικὴ Λαογραφία, ἐνθ’ ἄν., ἐν σ. 278.

6. Ἐλ. Ζιαζιόπουλου, ἐνθ’ ἄν., σ. 349.

7. Ἄδ. Ἀδαμαντίου, ἐνθ’ ἄν., σ. 284.

δὲ καὶ γελᾷ, προτοῦ φθάσῃ εἰς τὸ σήμερον τοῦ παραμυθιοῦ, ὅπου θὰ γελάσουν οἱ ἀκροαταί. Δὲν δυσκολεύεται ἀκόμη νὰ λάβῃ ζωντανὰ παραδείγματα μέσα ἀπὸ τὴν κοινωνίαν τοῦ χωρίου ἢ νὰ δεῖξῃ πῶς ἦσαν αἱ τοποθεσίαι, εἰς τὰς ὁποίας ἔγιναν τὰ γεγονότα τοῦ παραμυθιοῦ¹. Τὸ συγὰ δραματικὸν του ὕφους, αἱ ἐπιφωνήσεις του καὶ αἱ διακοπαὶ τῶν ἀγωνιόντων ἀκροατῶν, ποὺ κρέμονται κυριολεκτικῶς ἀπὸ τὰ χεῖλη του, (ἢ χαρὰ καὶ ἱκανοποίησις διὰ τὸ εὐχάριστον τέλος τοῦ παραμυθιοῦ, εἶναι εἶδος θεατρικῆς παραστάσεως, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ξεχωρίζουν ἠθοποιοὶ καὶ θεαταί, ἀλλ' ὅλοι μαζί συμπονοῦν, συμπάσχουν ἢ ἀντέλλονται καὶ χαίρουν, κάθε φορά τοῦ ὅ ἥρωος των ταλαιπωρεῖται καὶ καταδιώκεται ἢ θριαμβεῖται καὶ νικᾷ κατὰ τὰς ποικίλας φάσεις τῆς δραματικῆς του ζωῆς. Τόσον ζωντανὸς αἰσθάνονται τοὺς ἥρωας τοῦ παραμυθιοῦ οἱ χωρικοί, ὥστε ἐξωτερικεῖον ἀκράτητοι τὰ αἰσθήματά των², ὡς νὰ πρόκειται περὶ πραγματικῶν προσώπων καὶ οὐχὶ περὶ μυθοπλαστικῶν ὄντων καὶ φανταστικῶν κατορθωμάτων³.

Μικρὸν καὶ σύντομον παραμῦθι δὲν εὐχαριστεῖ, μεγάλο παραμῦθι ζητοῦν τὰ παιδιὰ ἀπὸ τῆς γαλιέας των, μεγάλα παραμῦθια ζητοῦν καὶ τὰ μεγάλα παιδιὰ τοῦ λαοῦ⁴. Μερικοὶ ἀφηγηταὶ διηγούνται «μετὰ χαρίτος καὶ κομψότητος, ὅπου δὲν ἤθελον τὴν περιφρονήσει συγγραφεῖς καὶ καλλιτέχναι»⁵. Ἐπειτα οὗτοι ἔχουν τὴν ἐλευθερίαν, ἀναλόγως τῶν ἀπαιτησῶν τοῦ ἀκροατηρίου, νὰ τὸ βραχνῶνουν κατὰ βούλησιν διὰ τῆς παραλείψεως ἐπεισοδίων ἢ καὶ νὰ τὸ ἐπεκτείνουσι διὰ τῆς προσθήκης νέων. Πολλὰκις ἡ συγχώνευσις προχωρεῖ πέρα τῶν ἐπεισοδίων μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ιδέας καὶ τότε ἔχουμεν δύο ιδέας ἀρχικῶς συνελθούσας εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ παραμῦθι⁶. Ὁ τρόπος, ὅπου φαίνεται ὁ καιὸς τοῦ παραμυθιοῦ, εἶναι διάφορος καὶ ἐν τῇ ἐπαναλήψει ἡμπορεῖ ν' ἀλλάξῃ. Γενικῶς ὁμως ἡ μεταβολὴ ἐν τῇ διηγήσει ἡμπορεῖ νὰ γίνῃ εἰς ἐποισιῶδη τινά. Ὁ ἀφηγητῆς δὲν ἀλλάσσει τὰ ὀνόματα, τὰς στερεοτύπους φράσεις καὶ τοὺς ἀριθμοὺς 3, 7, 11, 12, 40 καὶ ἐπεξεργεῖ κάποτε ὀρισμένους λέξεις⁷. Ἄν κάποτε δὲν εὐρίσκη «τὴν κατέλληλον λέξιν, διὰ νὰ ἐκφράσῃ ὅ,τι θέλει τελείως ἢ ἀναλόγως

1. Ἐλ. Ζιζανόπουλου, ἐνθ' ἂν, σ. 349.

2. Τὴν διήγησιν πολλὰκις διακόπτουν κρίσεις ἀτομικαί: «μωρὸ τὴν εἰδγες τὴν ἀπιστὶ! Ἐρὲ τὴν κακομοίρ!» Ἄ μὰ στάσου νὰ γῶς τί θ' ἀπογένη». Ἄ δ. Ἄ δ α μ α ν τ ῖ ο υ, ἐνθ' ἂν, σ. 279-280. Ὅταν τελειώσῃ τὸ παραμῦθι, ἀρχίζουσι αἱ κρίσεις: «εἶδες ἐκεῖ πονηριά; εἶδες ὄμοιον ἢ ποὺ τὴν εἶχε; Αὐτὸ ἦταν σπουδαῖο παραμῦθι». Ἐλ. Ζιζανόπουλου, ἐνθ' ἂν, σ. 349.

3. Μιχ. Γ. Μιχαηλίδου Νουάρο, ἐνθ' ἂν, σ. 267.

4. Ὅπου τὸ παραμῦθι ἀκμάζει καὶ οἱ παραμυθιάδες εἶναι ἄνδρες καὶ τὸ ἀκροατήριον ἀνδρικοῦ, τὸ παραμῦθι εἶναι συνήθως μεγάλον. Στ. Π. Κουριξίδου, Ἑλληνικὴ Λογογραφία, ἐνθ' ἂν, σ. 280.

5. Ἄ δ. Ἄ δ α μ α ν τ ῖ ο υ, ἐνθ' ἂν, σ. 278.

6. Ἐνθ' ἂν, σ. 288-289.

7. Ἐνθ' ἂν, σ. 284-285.

ἢ ἐκ τοῦ προχείρου, πλάττει νέαν ἢ λέγει ὁποιαδήποτε ἄλλην περιστατικὴν, δεικνύει ὅμως ὅτι δὲν εἶναι εὐχαριστημένους ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν του· ἢ διὰ μορφωμῶν τοῦ προσώπου καὶ χειρονομιῶν ἐκφράζει ὅ,τι δὲν ἡμπορεῖ διὰ λέξεων. Ἐνίοτε θέλει τις νὰ ἐλληγίσῃ, ἀλλὰ τὸ τοιοῦτο ἐκόλως διορθώνεται· δύναται π.χ. νὰ ἐξελληγίσῃ τύπον τινά, νὰ εἴπῃ βασιλεὺς (καὶ κατ' ἀναλογία) τὸ βρασιλεῦς ἀντὶ βασιλέως, βασιλέας ἢ βασιλιάς, ὅπου ἐκόλως τὸ ἐννοεῖ τις καὶ τὸ διορθώνει· περιφράσεις ὅμως, περιγραφὰς καὶ ἄλλα δημόδη στοιχεῖα δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἀλλάξῃ. Ἐνίοτε τὴν ἀρχαίαν φράσιν, ὅπου ἤκουσε, δὲν ἐννοεῖ, καὶ καιῶς ἀκούων καιῶς ξαναλέγει αὐτὴν καὶ οὕτω κάμνει τὸν κύκλον τῆς ἢ λέξεως εἰς τὸ χωρίον¹.

Χαρακτηριστικαί εἶναι αἱ ἐπαναλήψεις εἰς τὰ παραμῦθια καὶ ἀξιοθιὰ μάλιστα ἢ πῶς τῆς μνήμης τῶν διηγουμένων. Πολλὰκις ἐπαναλαμβάνεται δις ὁλόκληρον τὸ παραμῦθι ἀπαράλλακτον².

Ἡ διήγησις τοῦ γέροντος εἶναι σπουδαιότερα, μακροτέρα καὶ ψυχολογικωτέρα, ἀλλὰ περισσότερον ἐμφαίνουσα τὴν ἐπίδρασιν τοῦ περιέχοντος τῶν ἐγγραμμάτων· ἡ διήγησις τῆς γραιίας, μάλιστα ἐν τοῖς χωρίοις, εἶναι ἀρχαϊκωτέρα καὶ ὑπὸ ἔποψιν γλώσσης σπουδαιότερα, ἀλλὰ ἀπλοустέρα καὶ βραχυτέρα³.

Εἰς τὸ στόμα τῶν γυναικῶν τὸ παραμῦθι ἀπὸ εἶδους λογοτεχνικοῦ, προωρισμένου νὰ τέρπῃ τοὺς μεγάλους, κατήντησεν εἶδος παιδικόν, διότι ἀνάλογον εἶναι καὶ τὸ ἀκροατήριον τῶν γυναικῶν⁴.

Ὅταν ἀρχίζῃ τὸ παραμῦθι, ὁ ἀφηγητῆς ἄλλοτε μὲν λέγει τὸν τίτλον, ποὺ εἶναι καὶ τὸ ὄνομα τοῦ πρωτεῖοντος ἥρωος⁵ ἢ ἐνὸς δευτερεύοντος ἐν αὐτῷ συμβάντος, καὶ ἄλλοτε ἀρχίζει ἀμέσως τὴν διήγησιν.

Τὰ περισσότερα παραμῦθια ἀρχίζουσι μὲ τὸ «μὰ φορὰ κ' ἕναν καιρὸν, ἢ «μὰ βολὰ (φορὰ) ἦταν...», ἢ «ἦταν καὶ δὲν ἦταν» καὶ τελειώνουσι μὲ τῆς φράσεως: «ψέματα καὶ ἀλήθεια ἔτσι τὰ λέν τὰ παραμῦθια», ἢ «ἔζησαν αὐτοὶ καλὰ κ' ἐμεῖς καλῶτερα», ἢ «κάμαν γάμο καὶ χερὲς καὶ ξεφάντωσες καλὰς», ἢ «οὔτε γὰρ ἦμουν ἐκεῖ οὔτε σεῖς νὰ τὸ πιστέψετε». Κάποτε, προτοῦ νὰ εἰποῦν τὸ «μὰ φορὰ κ' ἕναν καιρὸν», εἰσάγουσι τὸ παραμῦθι μὲ τυπικὸς στίχους. Τυπικὰ εἶναι ἐπίσης καὶ αἱ κατακλιθεῖς καὶ αἱ διακοπαί, ποὺ ἐνίοτε λαμβάνουσι ἕμιμετρον μορφήν. Τὰς παρεμβολὰς στίχων εἰς τὰ παραμῦθια ὁ Ν. Γ. Πολίτης διέκρινεν εἰς προσαγορεύσεις ἢ χαιρετισμοὺς ἢ περιταγίματα τοῦ μυθολόγου

1. Ἄ δ. Ἄ δ α μ α ν τ ῖ ο υ, ἐνθ' ἂν, σ. 284-285.

2. Ἐνθ' ἂν, σ. 287.

3. Ἐνθ' ἂν, σ. 284. Περὶ καὶ Στ. Π. Κουριξίδου, Αἱ γυναικες εἰς τὴν λογογραφίαν, ἐνθ' ἂν, σ. 107.

4. Στ. Π. Κουριξίδου, Ἑλληνικὴ Λογογραφία, ἐνθ' ἂν, σ. 279.

5. Π.χ. «ἀπόψε θὰ ποῦμε τὴν Ἀλογοφάσσα, θὰ σὰς πῶ τὸ Γιαννάκη, ἢ ἀπόψε θὰ ποῦμε τῆς Μαργῶς τὸ παραμῦθ», τὸ παραμῦθ' ἑ βασιλέ, ποὺ σκότασε τὰ ἴγνια τ'». Ἄ δ. Ἄ δ α μ α ν τ ῖ ο υ, ἐνθ' ἂν, σ. 283-284.

πρός τους άκροατάς, συνηθέστατα μὲν ἐν ἀρχῇ, ἐνίοτε ἐν τέλει καὶ σπανιώτατα ἐν μέσῳ τῆς διηγήσεως, εἰς ἔμμετρον περιλήψιν τοῦ παραμυθιοῦ, προστασομένην τῆς διηγήσεως, καὶ εἰς ἀστείον προσδιορισμὸν τοῦ χρόνου, καθ' ὃν συνέβησαν τὰ γεγονότα τοῦ παραμυθιοῦ¹.

Ἡ διήγησις κατὰ κανόνα εἶναι εἰς τὸ πεζὸν μὲν χλιαράν παράταξιν τῶν ἐπεισοδίων, ποὺ ἐπιτρέπει προσθήκας καὶ ἀφαιρέσεις κατὰ τὰς περιστάσεις. Δὲν εἶναι δὲ ἀσυνήθης κάποτε καὶ ἡ παρεμβολὴ στίχων. Εἶναι δὲ οἱ στίχοι οὗτοι ἢ στίχοι δημοδῶν ἀσμετρῶν ἐπικαίριως ἀναφερόμενοι ἢ ἔμμετροι παροιμίαι ἢ λόγοι ἢ ἐπειδαι τυπικῶς ἐπαναλαμβάνομενοι ἢ λόγοι καὶ διάλογοι ἀνθρώπων μεταμορφωμένων, φωναὶ ὄντων ἀοράτων, ἐπιγραφὰ παλαιῶν ἢ σκευῶν, θρῆνοι, ἀραὶ κτλ. ἢ τέλος λόγοι ἔμμετροι, οἱ ὅποιοι φαίνονται ὡς τὰ μόνον λεψανα ἐπικοῦ ποιήματος, ἐκ τῆς ἀποσυνθέσεως τοῦ ὁποίου προήλθε τὸ παραμύθι².

Τὸ διηγηματικὸν πλάτος δὲν ἀπαντᾷ εἰς ὅλα τὰ νεοελληνικὰ παραμύθια μὲ τὴν ἴδιαν ἄνεσιν καὶ ἠρεμίαν, οὔτε ἡ διήγησις εἶναι εἰς ὅλα ἔντεχνος καὶ ἐπαγωγός. Ἄλλοτε ὁ ἕνας ἀφηγητῆς ἔχει ἀνεπτυγμένην τὴν ἀφηγηματικὴν χάριν περισσότερο τοῦ ἄλλου, ἄλλοτε τὸ ἀκροατήριον ἀποτελεῖται μόνον ἀπὸ ἡλικιωμένων καὶ ἄλλοτε μόνον ἀπὸ μικροῦς. Ὅταν ὁ ἀφηγητῆς εἶναι ἔνδρας, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴπομεν, διηγεῖται διαφορικῶς ἀπὸ τὴν γυναικίνα.

Σημειωτέον ὅτι κατὰ τὰς καταγραφὰς τῶν παραμυθίων, πρὸ τῆς εὐρέσεως τῶν μαγνητοφώνων, δὲν ἀπεδίδετο πάντοτε τὸ παραμύθι, ὅπως ἀκριβῶς ἐλέγγο εἰς τὰς συναθροίσεις τῶν χωρικῶν. Πολλὰκις ὁ ἀφηγητῆς δὲν ἤδυνάτο νὰ διηγήσῃ εἰς τὸν συλλογέα ἀργὰ καὶ οὕτως ἡλλοιώνετο ἡ διήγησις, ὑπαγορευομένη μὲ παραλείψεις, τροποποιήσεις καὶ χωρὶς τὰς χειρονομίας καὶ τὰς ἐπιφωνήσεις αὐτοῦ καὶ μακρὰν τῆς ὅλης ἀτμοσφαιρας τῆς «βεγγέρας».

Ἀπὸ τὰς καταγραφὰς παραμυθίων, ποὺ ἔκαμα ἐγὼ αὐτὸς ἢ ἀνέγνωσα εἰς ἐντυπα ἢ χειρόγραφα, διεπίστωσα τὰ ἑξῆς: Εἰς τὰς νήσους ἡ διήγησις ρεεὶ ἀνετώτερον καὶ εἶναι τεχνικωτέρα, ἐνῶ εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα εἶναι τραχύτερα καὶ ἐλλιπεστέρα. Πολλὰ νησιωτικὰ κείμενα παραμυθίων ἢ εὐτραπέλων διηγήσεων δύνανται νὰ πλησιάζουν δόκιμα λογοτεχνικὰ ἔργα καὶ νὰ δημιουργήσουν ἀληθεῖς ἀσθητικὰς συγκινήσεις οὐ μόνον διὰ τὸ ἀφελές καὶ φανταστικὸν περιεχόμενον των, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν γένει μορφήν των. Ἡ ἀφελὴς παράθεσις τῶν ἐπεισοδίων μὲ τὴν εὐκρίνειαν ποὺ χαρακτηρίζει τὴν λαϊκὴν ψυχὴν, ἡ λι-

1. Βλ. Ν. Γ. Πιολιτῆ ἐν *Λαογραφίαι*, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις, 1909/1910, σ. 78-79, Στλάπ. Π. Κυριακίδου, Ἑλληνικὴ Λαογραφία, ἐκθ' ἄν., σ. 286-288, Π. Δ. Σεφερλή ἐν *Λαογραφίαι*, τόμ. ΣΤ', 1917/1918, σ. 652-653, καὶ Ἑλληνικῆς Στοιχειογράφου - Σαράντη, ἐκθ' ἄν., σ. 332-338. Βλ. ἐπίσης Δημ. Σ. Λουκάτου, *Νεοελλ. Λαογρ. Κείμενα*, ἐκθ' ἄν., σ. νη'-ξ', καὶ Μ. Γ. Μερακλή, *Τὰ Παραμύθια μας*, ἐκθ' ἄν., σ. 61-62.

2. Ν. Γ. Πιολιτῆ, ἐκθ' ἄν., σ. 80. Στλάπ. Π. Κυριακίδου, ἐκθ' ἄν., σ. 286-287.

τότης καὶ σαφήνεια εἰς τὴν διατύπωσιν καὶ ἡ θερμὴ ἀτμόσφαιρα, ποὺ δημιουργεῖ ὁ τεχνίτης ἀφηγητῆς, συναρπάζουν μικροῦς καὶ μεγάλους, οἱ ὅποιοι ἐρχομεθα νὰ δροσισθῶν ἀπὸ δροσερὰν καὶ διαντῆ πηγὴν, ὡς ἀπὸ ἐξαντλητικῶν καύσωνα, καὶ νὰ ξεκουρασθῶν ἀπὸ κάματον κοπιαστικῆς ζωῆς.

5. *Τὸ παραμύθι εἰς τὴν ἀρχαίαν καὶ τὴν βυζαντινὴν Ἑλλάδα.* Ὅπως κατὰ τὴν ἐποχὴν μας, οὕτω καὶ κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας παραμύθια καὶ παραμυθάδες ὑπῆρξαν πάντοτε εἰς τὴν Ἑλλάδα³, ἂν καὶ δὲν ἔχωμεν παραδείγματα παραμυθίων, ὅπως τὰ σημερινά. Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα οἱ αἰοδαὶ ἦσαν ἀπόγονοι τῶν παραμυθίων. Πλήθος παραμυθιακῶν μοτίβων ἀπαντᾷ εἰς τὸν Ὀμηρον⁴. Τὰ παραμύθια ἀσφαλῶς εἶχον τὴν θέσιν των εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν αὐτῶν καὶ τῶν ἀσέτων, ὅσας οἱ ἔνοικοι, διὰ νὰ βραχύνουν τὰς μακρὰς νύχτας τοῦ χειμῶνος τὰ διηγούντο γύρω ἀπὸ τὴν πυράν. Ὁ Ξενοφάνης λέγει: «παρ' πυρὶ χροὶ τοιαῦτα λέγουν χειμῶνος ἐν ὄρῳ»⁵. Εἰς τὴν Ἰωνίαν κατὰ τοὺς πρώτους ἱστορικοὺς χρόνους οἱ λογοποιοὶ εἰς τὰς λέσχας καὶ εἰς τὰς ἀγορὰς ἔργον εἶχον νὰ τέρπουν διὰ τῆς διηγησεως των τοὺς πολίτας. Εἰς αὐτοὺς ὀφείλεται ἡ διαμόρφωσις τοῦ πεζοῦ λόγου. Ὁ Ἡρόδοτος διατηρεῖ σαφέστατα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς δημόδου τέχνης τῆς διηγήσεως, ὡς εἶχον διαμορφώσει αὐτὴν οἱ λαϊκοὶ διηγηταί. Εἰς πολλὰ μέρη τοῦ ἔργου του διηγεῖται παραμύθια⁶ καὶ ἡ διήγησις αὐτοῦ εἶναι καθ' ὁλοκλήριον ἡ λαϊκὴ διήγησις, τὴν ὅποιαν εὐρίσκομεν εἰς τὰ παραμύθια⁷.

Βραδύτερον ὁ Ἀριστοφάνης ἀναφέρει Φιλέψιόν τινα, ἐπαγγελματίαν παραμυθάν, ὁ ὁποῖος ἀντὶ χρημάτων «μύθους λέγει»⁸. Ὑπὸ τὰς ἐνωίας λόγου καὶ μῦθοι νοούνται βεβαίως τὰ παραμύθια. Ὁ Πλάτων εἰς τὴν «Πολιτείαν»⁹ θέλει

1. Βλ. παραπομπὰς εἰς ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ σχετικὰ χωρία ἐξ αὐτῶν ἐν I. Bolte, *Zeugnisse zur Geschichte der Märcchen*, Greifswald, 1921. (FFC 38).

2. Ἡδὴ ὁ Juvenalis (Sat. 15, 13) παραβάζει τὸν Ὀδυσσεῶ πρὸς ἐπαγγελματίαν παραμυθάν. Βλ. καὶ Γ. Ἀ. Μέγας, ἐκθ' ἄν., σ. 94, ἐνθα γίνεται μνετα τῶν ἔργων τοῦ R a e m a c h e r καὶ τοῦ M e u l i, ἀσκοληθέντων μὲ τὰ παραμυθιακὰ στοιχεῖα εἰς τὸν Ὀμηρον. Βλ. καὶ Γ. Ο. Καραϊδῆ, Ἄρθρον Märcchen εἰς τὸ Lexikon der Antike. Τοῦ Ἰδίου, Ὀμηρικὰ θέματα, Ἄθ. 1965.

3. *Fragmenta der Vorsokratiker*, ἐκδ. D i e l s, τόμ. I, ἀρ. 22.

4. Βλ. τὴν μελέτην τοῦ W. A l y, *Volksmärchen*, Sage und Novelle bei Herodot, Göttingen, 1924. Βλ. καὶ Γ. Ο. Καραϊδῆ, Ἡ γυναικία τοῦ Κανδολῆ, Ἑλληνικά, τόμ. 12, Θεσσαλονίκη, 1952, σ. 1-4. Δημ. Α. Πιολιτῆ, *Das Rampsinthos-Märcchen in Neugriechischen Überlieferungen*, Λαογραφία, τόμ. ΚΒ', ἐν Ἀθήναις, 1965, σ. 343-353.

5. Πιολιτῆ, Π. Κυριακίδου, Ἀιγωναίκες εἰς τὴν λαογραφίαν, ἐκθ' ἄν., σ. 96-97. 6. Πιολιτῆ, στίχ. 177: Φιλέψιος δ' οὐχ ἔνεκα σοῦ μύθου λ' εἴει. Βλ. περὶ μύθων καὶ ἐς Σερβίας, στίχ. 1479, καὶ εἰς Ἀυστραλίαν, στίχ. 781.

7. Πολιτεία Β' 377B - C. Βλ. καὶ Νότοι 10, 3, 887. Βλ. ὁσαῦτος Πολιτεία Α', 350E, Β' 359D, Γοργίας 627A, Ἰππίας Μετῶν 286A, Θεαίτατος 176B.

νά θέσει υπό τὸν ἐλεγχὸν τοῦ Κράτους τὴν παραγωγὴν τῶν μύθων, διὰ τὴν νὰ παραλαμβάνουν αἱ γυναῖκες ἀκινδύνως ἐκεῖνους, ποὺ διηγοῦνται συνήθως εἰς τὰ παιδιὰ. Καὶ ὁ ῥήτωρ Ἀριστείδης λέγει: «Πρῶτον δὲ ἡμῖν, ὡς ἔοικεν, ἐπιστατή-τέον τοῖς μυθοποιαῖς, καὶ ὃν μὲν ἂν καλὸν ποιήσωσιν, ἐγκριτέον, ὃν δ' ἂν μὴ, ἀποκριτέον» τοῖς δ' ἐγκριθέντας πείσομεν τὰς τροφούς τε καὶ μητέρας λέγειν τοὺς παῖσι καὶ πλάττειν τὰς ψυχὰς αὐτῶν τοῖς μύθοις πολὺ μᾶλλον ἢ τὰ σώματα ταῖς χερσίν, ὃν δὲ νῦν λέγουσι τοὺς πολλοὺς ἐκβλητέον»¹. Τοὺς μύθους χρὰς χρηρίζει ὡς «ὑπνοῦ φάρμακον» λέγων: «Ἄλλ' ὅμαι τοὺς μὲν τοιούτους λόγους καὶ μύθους ταῖς τιθαῖς ἄμεινον παρίεμαι τοῖς παιδαρίοις, ἐπειδὴν ὕπνου δέηται, διηγεῖσθαι θάλατταν τινα γλυκεῖαν καὶ ἵππους ποταμίους καὶ ῥέουσιν τὴν θάλατταν εἰς τὸν ποταμὸν καὶ τὰ τοιαῦτα ὕπνου φάρμακα»².

Περὶ τὸ 250 π.Χ. ὁ Σωτάδης ἀρχίζει τὸ ποίημά του «Ἀδωνις», ὅπως κίμνει ἕνας παραμυθὸς τὴν ἐναρξίν ἐνὸς παραμυθιοῦ. Εἰς τοὺς μύθους τοὺς προωρισμένους διὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν ἐγένετο ἀρχὴ διὰ τῶν λέξεων «ἦν χρόνος ὅτε . . .». Καὶ τὰ Κύπρια ἔπη ἤρχιζον «ἦν ὅτε μυρία φύλα . . .», ὁμοίως καὶ ὁ Καλλίμαχος «ἦν κείνος οὐκ αὐτός, ὃ τὸ τε πτηνόν . . .» ἢ δι' ἄλλων τοιούτων λέξεων, ποὺ ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ «μὴ φορὰ χ' ἕναν καιρὸ . . .»³.

Εἰς τοὺς κατόπιν χρόνους μετὰ τὸν Πλάτωνα ἔχομεν ἐπαγγελματίας διηγητάς, τοὺς ἀρεταλόγους (fabulatores)⁴, τῶν ὁποίων τὸ ἔργον εὐκόλως ἀπέβαιναν ὅμοιον πρὸς τὸ τῶν λεγομένων μύθων. Λέγεται ὅτι ὁ Μένεας Ἀλέξανδρος ἠρέσκετο νὰ τοῦ διηγοῦνται παραμύθια ὅχι διὰ τὴν κοιμᾶται, ἀλλὰ διὰ τὴν κρατῆται ξυπνητὸς καὶ προσεκτικὸς⁵.

Ὁ Στράβων γράφει ὅτι εἰς τοὺς παῖδας προσφέρονται οἱ ἡδέεις μῦθοι (εἰς προτροπήν)⁶. Ὅτι δὲ πάντοτε τὰ παραμύθια ὑπῆρξαν ἡ χαρὰ καὶ ἡ ἀπόλαυσις τοῦ λαοῦ καὶ μέγιστα τῶν παιδίων, αἵτιον εἶναι «ὅτι καινολογία τίς ἐστὶν ὁ μῦθος, οὗ τὰ καθεστρηκότα φράζων ἄλλ' ἕτερα παρὰ ταῦτα: ἡδὺ δὲ τὸ καινὸν καὶ ὁ μὴ πρότερον ἔγνω τις . . . ὅταν δὲ προσῆ καὶ τὸ θαυμαστὸν καὶ τὸ τερατικῶδες, ἐπιτείνει τὴν ἡδονήν, ἥπερ ἐστὶ τοῦ μακθάνειν φάτρον»⁷.

Ὁ Πλούταρχος, λόγον ποιούμενος περὶ τῶν ὀφθαλμῶν τῆς Λάμιαις, μᾶς φέρει εἰς τὴν μνήμην ἐπεισοδίων, ἀπαντῶν εἰς νεοελληνικὰ καὶ ἄλλων λαῶν

1. Ἀριστοτελεῖδου, Λόγοι 48, 2. 475 (Dindorf).

2. Ἐνθ' ἂν.

3. Χαρ. Βουλοδμήσου, Δοκίμιον περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τόμ. Β', ἐν Ἀθήναις, 1903, σ. 89.

4. J. Bolte, Name und Merkmale des Märchens, Helsinki, 1920, σ. 9. (FFC 46). Βλ. καὶ Γ. Α. Μέγα, Ἄρθρον παραμυθίας ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἑγκυκλοπαίδειᾷ.

5. I. Bolte, ἔθθ' ἂν, σ. 10.

6. Στράβων Α', 8.

7. Ἐνθ' ἂν.

παραμύθια. «Νῦν δὲ ὥσπερ ἐν τῷ μύθῳ τὴν Λάμιαν λέγουσιν οἴκοι μὲν ἕδειν τυφλὴν ἐν ἀγγείῳ τινὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχουσαν ἀποκειμένης, ἕξω δὲ προτοῦσαν ἐπιτίθεσθαι καὶ βλέπειν»¹. Κατὰ τὸν Ἐρμογένη, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀντωνίων ζήσαντα, αὐτὸν μῦθον πρῶτον ἐξιοῦσι προσάγειν τοῖς νέοις, διότι τὰς ψυχὰς αὐτῶν πρὸς τὸ βέλτιον ρυθμίζει δυνάται, καὶ ἐπὶ ἀπαλοὺς ὄντας αὐτοὺς ἀξιοῦσι πλάττειν»².

Αἰῶνας μετὰ ταῦτα ὁ Χορίκιος, ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀκμάσας, λέγει: «τοὺς Ὀμήρου μύθους τὰ μειράκια ἀπαγγέλλειν παρασκευάζομεν καὶ τοσαύτην ποιούμεθα τούτου σπουδὴν, ὡς τὸν ἀμελοῦντα ταῖς κατὰ τὸν παιδαγωγὸν σφρονίζειν πληγαῖς»³.

Περὶ παραμυθίων εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ὡς λέγει ὁ Φ. Ἰ. Κουουλές, δυστυχῶς ἐλάχιστα γνωρίζομεν⁴. δὲν μᾶς λέγεται λ.χ. ἂν καὶ ἔμμετρα τότε περιεφέροντο παραμύθια, ὡς παρ' ἀρχαίους⁵, οὐδὲ μᾶς δίδεται τὸ πλήρες περιεχόμενον ἐνὸς παραμυθιοῦ. Ἐκείνο, τὸ ὁποῖον ἐκ τῶν ἱσχνῶν εἰς ἡμᾶς περιελθουσῶν πληροφοριῶν γνωρίζομεν, εἶναι ὅτι τὰ παραμύθια, ἄτινα καὶ μῦθους οἱ βυζαντινοὶ ἔλεγον, ἐμνημονεύονται καὶ δυστυχοῦντα παιδάρια⁶. Οὕτω π.χ. διηγούμεθα τὰ κλαυθμηρίζοντα καὶ δυστυχοῦντα παιδάρια⁷. Οὕτω π.χ. διηγούμεθα ὅτι «τὴν Ἀριάδνην ὁ Θησεὺς ἀδικα δρῶν κατέλυεν ἐν Δία τῇ νήσῳ κλυδουσαν, τάχα που καὶ τίθης διακήρυξας, σφαῖρὰ γὰρ ἐκείναι τὰ τοιαῦτα καὶ διακρούσιν ἐπ' αὐτάς, ὅταν ἐθέλωσιν»⁸.

Εἶναι ἐπίσης γνωστὰ τὰ περὶ τῶν μύθων τῶν διηγουμένων παραμύθια πρὸς διασκέδατον ἀρχόντων⁹, δηλαδὴ τῶν παραμυθῶδων. Τὴν ὑπαρξίν παραμυθῶδων κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους πιστοποιεῖ καὶ τὸ ἐξῆς χωρίον Κων-

1. Πλουτάρχου, Περὶ πολυπραγμοσύνης, 2.

2. Προγραμματικά, κεφ. Α', 9 (Walz, Rhetores Graeci, τόμ. Α').

3. Περὶ τῶν ἐν Διονύσιου τῶν βίων εἰκονιζόντων § 40, σ. 353, 42 (Fönsler-Richtsteig).

4. Φ. Ἰ. Κουουλές, Παραμύθια, μῦθοι καὶ εὐτρόπελοι διηγήσεις παρὰ Βυζαντινοῦς, Λαογραφία, τόμ. ΙΕ', ἐν Ἀθήναις, 1953/1954, σ. 219-220. Βλ. καὶ Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς, τόμ. 6 (1955), σ. 326-330.

5. Χ. Βουλοδμήσου, ἔθθ' ἂν, σ. 89.

6. Ἡ μυθολογία «τῆς κατὰ Καλλίμαχον καὶ Χρυσορρόην» ὁμοίως πρὸς παραμύθια. Βλ. Γ. Α. Μέγα, Καλλίμαχος καὶ Χρυσορρόης ὑπόθεσις. Mélanges offerts à Octave et Melpo Merlier, τόμ. II, Athènes, 1956, σ. 147-173, καὶ ἀκόλουτον, Ἀθήναι, 1952, σ. 1-26. Κ. Ηοράλεκ, Le specimen folklorique du roman byzantin «Kallimachos et Chrysorrhoé», Λαογρ. τόμ. ΚΒ', 1965, σ. 174-178.

⁷ Ἐπίσης ἡ ἱστορία τοῦ Πτωχολέοντος, ὁ «λόγος παρηγορητικὸς περὶ εὐτυχίας καὶ δυστυχίας» κ.κ. ἀποτελοῦν διασκευὰς παραμυθίων. Βλ. Γ. Α. Μέγα ἐν Λαογραφίᾳ τόμ. ΙΕ', 1953/54, σ. 3-43, τ. ΙΖ', 1956/57, σ. 3-20.

⁸ «Κατεμυθολογεῖ με ἡ τρίτη χαριέντως αὐτὰ ἐπαύδουσα καὶ τι καὶ κλαίουσα ἐπ' ἐνίοις αὐτῶν». Φιλολογικὸς, Her. 2, 136 (ἐκδ. Kayser, 1871).

9. E. Rhode, Der griechischen Roman, 1900*, σ. 591 κ.εξ.

σταντίνου του Μανασσή: «'Αλλά με μὴ φιλόμυθον εἶναι νομίσῃς μὴδὲ κατὰ τοὺς ἀγύρτας τῶν γερόντων καὶ λογοπλάστας καὶ μυθολέσχας, ὡς καινὰ τινα τερατευόμενον καὶ ἀλλόκοτα· ἦν ὅτε τὸ ζῶν τοῦτο ὁ ἄνθρωπος διπλοῦν τε καὶ τετράμορφον ἦν καὶ εἰς ἑν σῶμα τὸ ἄρρεν καὶ τὸ θῆλυ συνεπεφύκεσαν καὶ τὸ σῶμα τέσσαραι μὲν ἔχρητο τοῖς ὀφθαλμοῖς, τσσαρῖθμοις δὲ ταῖς χερσὶ καὶ τσούτοις ποσὶ· τὰ δὲ πρόσωπα ἦν ἀντεστραμμένα καὶ ὀπίσθιστραφα καὶ νῶτος εἰς ἀμφοῖν ἐμεστέυει»¹.

Ἄν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας ὑπῆρχον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπαγγελματίαι παραμυθιάδες δὲν γνωρίζομεν. Παραμυθιάδες ὅμως καὶ παραμυθοῦδες, οὐχὶ ἐπαγγελματίαι, ὑπῆρξαν βεβαίως καὶ ὑπάρχουν ἀκόμῃ εἰς τὰ χωρία μας. Ἐξ αὐτῶν προέρχονται τὰ πολυπληθῆ κείμενα τῶν παραμυθίων, τῶν μύθων καὶ τῶν εὐτραπέλων διηγήσεων, τὰ ὅποια συλλέγονται ἐπιτοπίως κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἀπὸ εἰδικοὺς ἐπιστήμονας λαογράφους, δημοδιδασκάλους καὶ φιλολόγους².

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ

1. Κωνσταντίνου Μανασσή, Μονοδία ἐπὶ τῆ σφραστῆ κυρῆ Θεοδώρῃ τῇ τοῦ Κοντοσπεφάνου κυροῦ Ἰωάννου συζύγῃ τοῦ Μανασσή. Βυζαντινὰ Χρονικά, Πετροῦπολις, τόμ. 7, 1900, σ. 640.

2. [Στ.τ.Δ. Τὸ ἀξιόλογο θέμα τῆς προσωπικότητος καὶ τῶν τρόπων ἀφήγησῃς τῶν παραμυθιάδων ἀπαστολεῖ καὶ διεθνῶς σήμερα τῇ λαογραφικῇ ἔρευνᾳ. Εἶναι χαρακτηριστικὸν, ὅτι τὸ προσεχές VII Συνέδριον τῶν Λαϊκῶν Διηγήσεων, ποῦ θὰ συνάθῃ τὸν Αὐγούστου τοῦ 1979 στὸ Ἐδιμβούργον, ἔχει γενικὸν θέμα του τὸν λαϊκὸν ἀφηγητῆ. Ἡ «λαογραφία» χάρις γιὰ τὸ συγκινητικὸν αὐτὸ μελέτημα τῶν ὡς τώρα ἑλληνικῶν στοιχείων καὶ ἐργασιῶν ἐπὶ τοῦ θέματος, ἀπὸ τὸν συνάδελφον κ. Α. Β. Οικονομίδην].

ΓΕΩΡΓΙΚΑ ΤΗΣ ΤΣΑΚΩΝΙΑΣ*

Μνήμη Γ. Α. Μίχα

Α. Ο ΤΟΠΟΣ

Ἡ γῆ.

Εἶναι γνωστὴ ἡ Τσακωνιά γιὰ τὸ ἄγρονο ἐδαφὸς τῆς, τόσο, ποῦ καὶ τὸ ὄνομά τῃς ἀκόμῃ ὀρισμένο: ἐπιστήμονες τὸ ἐτυμολογοῦν ἀπὸ τὸ τραχὺ¹, ἄγρονο τόπος. Ἄν ἐξαιρέσομε τοὺς μικροὺς κάμπους τοῦ Λε(ω)ιδιοῦ καὶ τοῦ Ἄγιου Ἀντρέα, ποῦ πραγματικὰ εἶναι εὐφοροί, ἄλλη ὁμαλή, ἐπίπεδη ἔκτασις στὴν Τσακωνιά, ἀκόμῃ καὶ σὲ μικρὴν ἔκτασι, εἶναι σπάνια. Τὸ ὄροπέδιο τῆς Παλιόχορας, τὰ λίγα στρέμματα ἐπίπεδης ἐπιφάνειας στὸν Πρέγασο, στὴ Σοχὰ καὶ στὴ Βασίνα, λιγότερα σὲ μερικὲς ἄλλες περιοχάς, δὲν ἀλλάζουν τὴν κατάστασι. Ἡ περιγὴ ὅλης τῆς Τσακωνιάς, καθὼς βρίσκεται, στὶς ἀνατολικὰς πλάγιες τοῦ Πάρωνα καὶ ἀρχίζει ἀπὸ τὸν Ἄγιο Ἀντρέα, βόρεια, γιὰ νὰ τελειώσει στὸ Λενίδι: νότια, δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο παρὰ οἱ ἡμέρες πλαιγιατιές τοῦ βουνοῦ, ποῦ φτάνουν ὡς τὴ θάλασσα τοῦ Ἀργολικοῦ κόλπου. Καὶ εἶναι τόση ἡ κλίσι τῶν ὑπόγειων αὐτῶν, ποῦ, ἂν δὲν ὑπῆρχαν τὰ δέντρα καὶ οἱ ξερολιθιές, τὸ χῶμα θὰ εἶχε συρθεῖ στὴ θάλασσα καὶ θὰ εἶχαν μείνει στὴ στεριά μόνον τὰ βράχια. Ἐὰ σημειώσωμες αὐτὰ καὶ στὰ Ποιμενικὰ τῆς Τσακωνιάς.

Πραγματικὰ, ἀκολουθώντας σήμερα τὸν αὐτοκινητόδρομο ἀπὸ τὸν Ἄγιο Ἀντρέα πρὸς τὸ Λενίδι, μπορεῖ εὐκόλα κενεῖς νὰ φανταστεῖ τὸν κόπο καὶ τὶς φροντίδες τῶν ἀνθρώπων τῆς περιοχῆς αὐτῆς, γιὰ νὰ κρατήσουν τὰ λίγα καὶ φτωχὰ γῶματα στὴ θέσι ποῦ βρίσκονται, γιὰ νὰ τοὺς ἐμπιστευτοῦν τὸ σπόρο καὶ τὰ δέντρα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα, μαζὶ μὲ τὰ λίγα ζῶα² ποῦ τρέφουν, ἐξαρτιόταν

* [Μὲ χερὰ ἡ «λαογραφία» φιλοξενεῖ τὴ συμπληρωματικὴ αὐτὴ ἐργασία τοῦ Θ. Π. Κωστακό, ὅστερ ἀπὸ τὰ «Ποιμενικὰ τῆς Τσακωνιάς» του, ποῦ δημοσιεύτηκαν στὸν τόμο Δ' (1975) σ. 45-159. Σημ. τ. Διευθ.] — Φωνητικὴ ἀξία τῶν ἰδιαιτέρων ποσογραφικῶν στοιχείων: ζ, σ = ζ, σ διασεία, ὅπως τὰ γαλλικά j καὶ ch· ξ, κ, π, τ = κ, π, τ διασεία· λ, ν = λ, ν ὑπερωσικά, ὅπως στίς λ. λάος, νέος· φ = ν οὐρανικὸ σκληρό, ὅπως συνήθως στὴ λ. νάκη θ(+θ) = τσ λεπτὸ· τζ = ἐνδιάμεσος φθόγγος μεταξὺ τζ καὶ τς· κ = Κασσιανιστὰ, χροιά τῆς βόρειας Τσακωνιάς, ὅπου μιλεῖται ἡ διάλεκτος μὲ ἀρκετὰς διαφορὰς ἀπὸ τὴ νότια Τσακωνιά.

1. Βλ. Χαρὰ α. λ. Π. Στρουμειοῦ ν. ι. δ. η. Οἱ Τσάκωνες καὶ ἡ Τσακωνιά, Θεσσαλονίκη 1972.

2. Πβ. Ξενοφ. Οἶκον, V, 3: «Καὶ γὰρ ἡ πρόβατευτικὴ τέχνη συνήθηται τῇ γεωργίᾳ».